

अस्वीकरण

नेपालीमा अनुवाद गरिएको मामिलाको निर्णय पक्षकारले आफ्नो भाषामा बुझ्नु को लागि मात्र हो। सबै व्यावहारिक र आधिकारिक उद्देश्यका लागि, फैसलाको अंग्रेजी संस्करण नै प्रामाणिक हुनेछ र कार्यान्वयनको उद्देश्यका लागि पनि अंग्रेजी भाषा मै जारी भएको फैसला मान्य हुनेछ।

हेमलाल भण्डारी विरुद्ध सिक्किम राज्य र अन्यहरु

जनवरी २८, १९८७ [ओ. चिन्नप्पा रेड्डी र वी. खालिद, जेजे.]

राष्ट्रिय सुरक्षा ऐन, १९८(१)-धारा ८(१) आदेश दिएको मिति देखि ५ दिनभित्र थुनामा राख्नुपर्ने आधारको जानकारी दिनुपर्ने - पाँच दिनभित्र थुनामा राख्नुपर्ने कारण हरू बताउन नसक्नुको कारण हरू हिरासत नगर्न सकेको कारण अधिकारीलाई अभिलेख राख्न।

राष्ट्रिय सुरक्षा ऐन, १९८० को धारा ३ बमोजिम याचिकाकर्तालाई थुनामा राख्ने आदेश मिति २५.९.१९८६ मा भएको थियो र सोही मितिमा थुनामा राख्ने आधार तयार गरिएको थियो। गत २९.९.१९८६ को रात १०.१५ बजे याचिकाकर्ता को हिरासतमा लिईयो र हिरासत आदेश दिईयो। गत ३०.९.१९८६ मा याचिकाकर्ताका तर्फबाट दायर बन्दी प्रत्यक्षीकरण को याचिकामा उच्च न्यायालयले साँझ ७.३० बजे थुनामा राख्ने आदेश जारी गरेको थियो। तर, राति ८:३० बजे बम्बईबाट दिल्लीका लागि उडेको विमानका कारण हिरासतमा रहेका अधिकारीलाई स्टे अर्डर दिन सकिएन । हिरासतमा लिएका अधिकारीहरूलाई गत १.१०.१९८६ मा साँझ ५ बजे उच्च न्यायालयको आदेशको बारेमा सूचित गरिएको थियो। सोही दिन यस न्यायालयमा एक याचिका दायर गरिएको थियो र अपराह्न ३.३० बजे यस न्यायालयले एक आदेश पारित गर्यो कि याचिकाकर्तालाई दिल्लीबाट बाहिर नलैजान् भनि। गत २.१०.१९८६ मा याचिकाकर्तालाई दिल्लीको मुख्य मेट्रोपोलिटन मजिस्ट्रेट द्वारा जमानत पर रिहा गरी दियो। गत १४.१०.१९८६ मा याचिकाकर्तालाई हिरासतको आधार संग सेवा गरियो।

गत २.१०.१९८६ देखि १४.१०.१९८६ सम्म थुनामा राख्ने आधार पूरा गर्न भएको विलम्बले ऐनको धारा ८(१) मा उल्लिखित अनिवार्य आवश्यकताको स्पष्ट उल्लङ्घन गरेको हुँदा थुनामा राख्ने आदेश बदर हुने ठहर्छ भन्ने याचिकाकर्ताको तर्फबाट बहस गरिएको थियो।

उत्तरदाताहरूको तर्फबाट। (१) याचिकाकर्ताले उच्च न्यायालय र यस न्यायालयको आदेशको फाइदा उठाउँदै थुनामा राख्ने आधारलाई निरर्थक बनाउन प्रहरी अधिकृतको सम्पूर्ण प्रयास गरेको र (२) यस मामिलामा भएको थुनामा रहेका आधारहरू बारे जानकारी गराउन भएको विलम्बलाई क्षमा गरियोस् र गत २.१०.१९८६ मा डिटोनु रिहा गरिएको थियो, र यसैले हिरासतमा छैन त्यसकारण धाराको कठोरता शिथिल गरिदिया जावोस।

याचिकालाई अनुमति दिंदै,

यो आयोजित गरियो कि: (१) ऐनको धारा ८ (१) ले थुनामा राख्ने अधिकारीलाई थुनामा राख्ने आदेश दिइएको आधारमा थुनामा राख्ने अधिकारीलाई जानकारी गराउनु अनिवार्य भएको देखाउँछ। यो जतिसक्दो चाँडो र सामान्यतया ५ दिन भन्दा अघि गर्नु पर्दछ। ५ दिनको सीमा असाधारण परिस्थितिमा पार गर्न सकिन्छ। असाधारण परिस्थितिमा थुनामा राख्नुको कारण थुनामा राखेको मिति देखि १५ दिन भन्दा कम अवधिभित्र थुनामा राख्न सकिने छ तर थुनामा राख्ने अधिकारीले ५ दिन भन्दा बढी समय लिँदा ५ दिनभित्र थुनामा राख्नुको कारण उल्लेख गर्नुपर्ने हुन्छ।

(२) यस धारामा लागू गरिएको म्यान्डेट थुनामा राख्ने आधारहरूमा हेरफेर गर्नबाट आफ्नो स्वतन्त्रता खोसिएको नागरिकको लागि सुरक्षा कवच हो। यस धाराको शाब्दिक व्याख्या गर्नुपर्दछ। कुनै पनि राहत स्वीकार्य छैन। यदि ५ दिनको मूल समय विस्तार गर्ने हो भने, यस्तो विस्तार एक आदेश रेकर्डिंग कारणहरू द्वारा समर्थित हुनुपर्दछ। यदि कारणहरू यसरी रेकर्ड गरिएको छैन भने हिरासतको आदेश स्वतः असफल हुनेछ। यदि कारणहरू रेकर्ड गरिएको छ भने पनि तिनीहरूले न्यायालय माथि विश्वास जगाउनु पर्दछ र कानूनी जाँचको अधीनमा छन्। यदि कारणहरू असन्तोषजनक छन् भने, न्यायालयहरूले अझै पनि हिरासतको आदेश रद्द गर्नेछन्।

(३) तात्कालिक मामिलामा १० दिन पछि याचिकाकर्तालाई थुनामा राख्नुको कारण जानकारी गराइयो। यो लामो विलम्बको कुनै कारण प्रमाणित गर्ने कुनै रेकर्ड छैन। यस मामिलामा भएको हिरासतको आधारहरू संचार गर्न ढिलाइ लाई क्षमा गर्नु पर्दछ र धाराको कठोरतालाई गत २.१०.१९८६ मा डिटोनु रिहा गरिएको थियो, र यसैले हिरासतमा छैन, एक विशेष निवेदन हो जुन कानूनी जाँचको सामना गर्न सक्दैन। यदि यो विवादलाई यसको तार्किक निष्कर्षमा विस्तार गर्ने हो भने यसले अधिकारीहरूलाई अनिश्चितकालको लागि हिरासतको आधारहरूको सञ्चारमा ढिलाइ गर्ने अधिकारको साथ लुगा लगाउनेछ, जब पनि एक कैदीले कानूनको न्यायालयबाट जमानत वा प्यारोल सुरक्षित गर्दछ। यस तर्कलाई स्वीकार गर्नु भनेको धाराको म्यान्डेटको प्रभावलाई नष्ट गर्नु हो।

(४) गत ६.१०.१९८६ पछि अधिकृत वा अधिकारीहरूले के गरे भन्ने कुराको कुनै स्वीकार्य वा चित्तबुझ्दो स्पष्टीकरण छैन। गत ६.१०.१९८६ देखि १४.१०.१९८६ सम्मको यो अकर्मण्यता ले सम्बन्धित अधिकारीद्वारा धारा ८(१) को उल्लङ्घन भएको ठहर गर्न आफैमा पर्याप्त छ। हिरासतको आदेश खराब छ र यसैले, खारेज गरिएको छ।

(५) सबै अवस्थामा उच्च ओहदामा रहेका व्यक्तिहरूलाई आफूमाथि लगाइएका आरोपहरू स्पष्ट र उल्लङ्घन गर्न आवश्यक नभएमा शपथपत्र दाखिल गरी कपोलकल्पित गर्न आह्वान गर्नु आवश्यक छैन।

एचटिटिपी: जुदिस.एनइसी.इइन

भारतको सर्वोच्च न्यायालय

याचिकाकर्ता:

हेम लाल भण्डारी

विरुद्ध

उत्तरदाता:

सिक्किम राज्य र अन्यहरु

निर्णयको मिति २८/०१/१९८७

पिठ:

खालिद, वि. (जे)

पिठ:

खालिद, वि. (जे)

रेड्डी, ओ. चिन्नप्पा (जे)

उद्धरण:

१९८७ एआईआर ७६२ १९८७ एससीआर (२) ७८

१९८७ एससीसी (२) ९ जेटी १९८७ (१) ३१५

१९८७ स्केल (१)१८८

उद्धरण गर्नेको जानकारी:

एपीएल १९८९ एससी ३६४ (८,९)

ऐन:

राष्ट्रीय सुरक्षा ऐन १९८०--एस।

८(१) बन्दी –आदेश दिएको मिति देखि ५ दिनभित्र थुनामा राख्नु पर्ने आधारको जानकारी गराउनुपर्ने–थुनामा राख्ने अधिकारीले अभिलेख राख्नुपर्छ कि किन पाँच दिन भित्रमा हिरासतको कारण बताउन सकिएन।

हेडनोट:

राष्ट्रिय सुरक्षा ऐन, १९८० को धारा ३ बमोजिम याचिकाकर्तालाई थुनामा राख्ने आदेश मिति २५.९.१९८६ मा पारित भएको थियो र सोही मितिमा थुनामा राख्ने आधार तयार पारिएको थियो। गत् २९.९.१९८६ को राती १०.१५ बजे याचिकाकर्तालाई हिरासत आदेशको साथमा हिरासतमा लिएको थियो। गत् ३०.९.१९८६ मा याचिकाका तर्फबाट दायर बन्दी प्रत्यक्षीकरणको याचिकामा, उच्च अदालतले साँझ ७:३० बजे हिरासत आदेशमा रोक लगाउने आदेश जारी गर्‍यो। तर, राति ८:३० बजे बम्बईबाट दिल्ली तर्फ उडेको विमानका कारण हिरासत गर्ने अधिकारीलाई रोकेको आदेश दिन सकिएन। हिरासतमा लिएका अधिकारीहरूलाई उच्च अदालतको आदेशको बारेमा १.१०.१९८६ को राती ५ बजे सूचित गरिएको थियो। सोही दिन यस अदालतमा एक याचिका दायर गरिएको थियो र अपराह्न ३.३० बजे यस अदालतले एक आदेश पारित गर्यो कि याचिकाकर्तालाई दिल्लीबाट बाहिर लैजानु पाउनेछैन। गत् २.१०.१९८६ मा याचिकाकर्तालाई मुख्य महानगरीय मजिस्ट्रेट, दिल्लीले जमानतमा रिहा गरेको थियो। गत् १४.१०.१९८६ मा, याचिकाकर्तालाई हिरासतको आधारहरू सेवा गरियो। याचिकाको तर्फबाट बहस गरिएको थियो कि गत् २.१०.१९८६ देखि १४.१०.१९८६ सम्म थुनामा राख्ने आधार सेवा गर्न भएको विलम्बले ऐनको धारा ८(१) मा उल्लिखित अनिवार्य आवश्यकताहरूको स्पष्ट उल्लङ्घन गरेको हुँदा थुनामा राख्ने आदेश बदर हुने ठहर्छ। उत्तरदाताहरूको तर्फबाट यो तर्क गरिएको थियो कि:

(१) याचिकाकर्ताले उच्च अदालत र यस अदालतको आदेशको फाइदा उठाउँदै थुनामा राख्ने आधारलाई निरर्थक बनाउन प्रहरी अधिकृतको सम्पूर्ण प्रयासलाई विफल गरेको र

(२) यस मामिलामा भएको थुनाको आधार बारे जानकारी गराउन भएको विलम्बलाई क्षमा गरियोस् र २.१०.१९८६ मा बन्दी थुनामुक्त भएकाले धाराको कठोरतालाई खुकुलो बनाइयोस्, र यसैले हिरासतमा छैन।

याचिकालाई अनुमति दिँदै,

७८

७९

राखिएको:

(१) ऐनको धारा ८(१) मा थुनामा राख्ने अधिकारीले थुनामा राख्ने आदेश भएको आधारमा थुनामा राख्ने व्यक्तिलाई जानकारी गराउनु पर्ने बाध्यात्मक व्यवस्था रहेको उल्लेख

छ। यो जतिसक्दो चाँडो र सामान्यतया ५ दिन भन्दा अघि गर्नुपर्दछ। यो ५ दिनको सीमितता असाधारण परिस्थितिहरूमा पार गर्न सकिन्छ। असाधारण परिस्थितिहरूमा, थुनामा राख्नुको कारण हिरासतको मिति देखि १५ दिन भित्र जानकारी गराउन सकिन्छ, तर जब हिरासतमा लिने अधिकारीले ५ दिन भन्दा बढी समय लिन्छ भने वहाँले ५ दिन भित्र हिरासतको आधारहरू सूचित गर्न नसक्नुको कारणहरू अभिलेख गर्नुपर्दछ।

(२) यस धारामा लागू गरिएको जनादेश थुनामा राख्ने आधारहरूमा हेरफेर गर्नबाट आफ्नो स्वतन्त्रता खोसिएको नागरिकको लागि सुरक्षा कवच हो। यस धाराको शाब्दिक व्याख्या गर्नुपर्दछ। कुनै पनि विश्राम स्वीकार्य छैन। यदि ५ दिनको मूल समय विस्तार गर्ने हो भने, यस्तो विस्तार एउटा आदेश र कारणहरूको अभिलेख द्वारा समर्थित हुनुपर्दछ। यदि कारणहरू यसरी अभिलेख गरिएको छैन भने हिरासतको आदेश स्वतः असफल हुनेछ। यदि कारणहरू अभिलेख गरिएको छ भने पनि तिनीहरूले अदालतमाथि विश्वास जगाउनु पर्दछ र कानूनी जाँचको अधीनमा रहनेछन्। यदि कारणहरू असन्तोषजनक छन् भने, अदालतले अझै पनि हिरासतको आदेश खारेज गर्नेछ।

(३) तात्कालिक मामिलामा, १० दिन पछि याचिकाकर्तालाई थुनामा राख्नुको कारणको जानकारी गराइयो। यो लामो विलम्बको कुनै पनि कारण प्रमाणित गर्न अभिलेख गर्नुपर्दछ। यस मामिलामा भएको हिरासतको आधारहरू संचार गर्न ढिलाइ र धाराको कठोरतालाई क्षमा गर्नुपर्दछ किनकि २.१०.१९८६ मा बन्दी थुनामुक्त भएको थियो, र यसैले हिरासतमा थिएन, जुन एउटा विशिष्ट निवेदन हो जुन कानूनी जाँचमा टिक्न सक्दैन। यदि यो विवादलाई तार्किक निष्कर्षमा पुरयाउने हो भने, यसले अधिकारीहरूलाई अनिश्चितकालका लागि हिरासतको आधारहरूको सञ्चारमा ढिलाइ गर्ने अधिकारको साथ लुगा लगाउनेछ, जब एक बन्दीले अदालतबाट बल वा अस्थायी रिहाई सुरक्षित गर्छ। यस तर्कलाई स्वीकार गर्नु भनेको धाराको जनादेशको प्रभावलाई नष्ट गर्नु हो।

(४) गत् ६.१०.१९८६ पछि अधिकृत वा अधिकारीले के गरे भन्ने सम्बन्धमा कुनै स्वीकार्य वा चित्तबुझ्दो स्पष्टीकरण छैन। गत् ६.१०.१९८६ देखि १४.१०.१९८६ सम्मको यो

अकर्मण्यता ले सम्बन्धित अधिकारीद्वारा धारा ८(१) को उल्लङ्घन गरेको ठहर गर्न पर्याप्त छ। हिरासतको आदेश खराब छ र यसैले, खारेज गरिएको छ।

(५) सबै अवस्थामा उच्च ओहदामा रहेका व्यक्तिहरूलाई ८० वटा शपथपत्र दायर गरी उनीहरू माथि लागेको आरोप कोट्याउन आह्वान गर्नु आवश्यक छैन, जबसम्म आरोपहरू विशिष्ट, इंगित र उल्लङ्घन गर्न आवश्यक हुँदैनन्।

निर्णयः

मूल क्षेत्राधिकारः रिट याचिका (मूल) १९८६ को संख्या ५६७।

(भारतको संविधानको धारा ३२ अन्तर्गत)

याचिकाकर्ताका लागि डॉ. रक्षना स्वामी र पी.एच. पारेख।

बी. दत्ता, अतिरिक्त सॉलिसिटर जनरल, वी.जे. राव, वाई.पी. राव, सुश्री के. कुमारमंगलम र सुश्री एस. रेल्हान उत्तरदाताहरूको लागी। अदालतको फैसला खालिद, जे. द्वारा प्रदान गरिएको थियोः स्वीकार्य प्रमाणद्वारा असमर्थित दुर्भावनापूर्ण आरोपहरूको सम्बन्धमा विस्तृत विवरणहरू प्रस्तुत गर्दा, यस रिट याचिकामा विचारणीय एक मात्र प्रश्न के हो भने राष्ट्रिय सुरक्षा ऐन, १९८० को धारा ८(१) मा उल्लिखित अनिवार्य आवश्यकताहरू (यसपछि 'ऐन' भनिएको) को पालना भएको छैन भन्ने आधारमा थुनामा राख्ने आदेश खारेज गर्न योग्य छ कि छैन भन्ने हो।

तथ्यहरूः याचिकाकर्ता एक हेमलाल भण्डारी हुन् जो बम्बईमा बसेर त्यहाँ 'न्याय' को अभ्यास गरिरहेका छन्। पहिलो उत्तरदाता गृह सचिव मार्फत सिक्किम राज्य हो, दोस्रो उत्तरदाता, दिल्ली प्रशासन, पुलिस विभाग हो र तेस्रो उत्तरदाता, गृह सचिव मार्फत भारत संघ हो। याचिकाकर्ताले भनेको छ कि उनको एक विनम्र शुरुआत भएको थियो र उनले कडा परिश्रम गरेर आफूलाई कानूनमा योग्य बनाए र शैक्षिक रूपमा महत्त्वपूर्ण सफलता प्राप्त गरे। यो आरोप लगाइएको छ कि सिक्किमका मुख्यमन्त्रीले उनलाई राजनीतिमा सामेल गर्न चाहन्थे र उनले मुख्यमन्त्रीको क्रोधको सामना गर्नुपर्‍यो किनभने उनको यो सुझाव लाई स्वीकार गर्नको लागी उनको अरुचि थियो र फलस्वरूप उनको विरुद्ध हिरासत को आदेश पारित गरिएको थियो। गत् २९.९.१९८६ मा राती १०.१५ बजे सिक्किम पुलिस सेवाका तीन जना अधिकारीहरू को साथमा बम्बई पुलिसका दुई अधिकारीहरू याचिकाकर्ताको निवासमा गएका थिए र उनलाई बम्बईको सी.आई.डी.को कार्यालयमा

लगे जहाँ उनलाई हिरासत आदेशको प्रतिलिपि दिइयो। उनलाई सी.आई.डी. कार्यालयको पुलिस लक-अपमा हिरासतमा राखिएको थियो र एक वकिललाई सम्पर्क गर्न उनको अनुरोध स्वीकार गरिएको थिएन। उनलाई ३०-९-१९८६ को साँझ ५:३० बजेसम्म हिरासतमा राखिएको थियो। त्यस दिन साँझ ६ बजे, तिनलाई केही कागजपत्रहरू लिन आफ्नो कार्यालयमा जाने अनुमति दिइयो। त्यहाँ उनले वरिष्ठ अधिवक्ता श्री टी.आर.अन्ध्यारुगिनालाई सम्पर्क गरे र वहाँलाई जानकारी दिए कि उनलाई आईसी-१८३ विमानबाट दिल्ली तर्फ प्रस्थान गर्न बम्बई विमानस्थलमा लगिंदै थियो। वरिष्ठ अधिवक्ताले पुलिस अधिकारीहरूलाई अनुरोध गरे कि याचिकाकर्तालाई दिल्ली लैजानु अगाडी उनलाई बम्बई उच्च न्यायालयमा जाने अनुमति दिएजावोस। यो अनुरोध अस्वीकृत गरियो। यद्यपि, उनले सोही दिन बम्बई उच्च अदालतमा याचिकाकर्ताको रिहाईको लागि बन्दी प्रत्यक्षीकरण याचिका दायर गरे र रातीको ७:३० बजे पी.बी. सावन्त, जे. ले निम्न आदेश अनुसार हिरासतको आदेशमा रोक लगाए। आदेशमा भनिएको छ की, हिरासतमा राख्नुपर्ने कुनै आधार न त कुनै कागजात नै प्रस्तुत गरिएको छ। थुनामा राख्ने आधारलाई आदेश संगै दिनुपर्नेहुन्छ। यो आदेश प्रथम दृष्टया गैरकानुनी हो। तसर्थ, यस अदालतबाट अर्को आदेश नभएसम्मका यसलाई लागि स्थगन गरिएको छ।" यो आदेश हिरासतमा लिएका अधिकारीलाई दिन सकिएन किनभने याचिकाकर्तालाई लिएर जाने विमान राति ८:३० बजे दिल्लीको लागि उडेको थियो। यसैबीच राति ११:३० बजे श्री अन्ध्यारुजिनाले बम्बई उच्च अदालतले जारी गरेको आदेशको बारेमा दिल्लीका अधिवक्ता डा. श्रीमती स्वामीलाई टेलिफोन द्वारा जानकारी गराउनुभयो। यो जानकारी प्राप्त भएपछि, उनले विमानस्थलमा इयुटीमा रहेका अधिकारीलाई बम्बई उच्च अदालतको आदेशको बारेमा जानकारी दिए। केही भएन। तसर्थ, १ अक्टोबर, १९८६ का दिन दिउँसो २:३० बजे यस अदालतमा एउटा याचिका दायर गरिएको थियो, जसमा यस अदालतले एक आदेश पारित गरेको थियो जसमा याचिकाकर्तालाई दिल्लीमा हिरासतमा राख्न र उत्तरदाताहरूले वहाँलाई दिल्लीबाट हटाउनु हुँदैन र थप आदेश जारी गरिएको थियो कि वहाँलाई मुख्य महानगरीय मजिस्ट्रेट समक्ष पेश गरियोस जसले उचित ठानेमा वहाँलाई जमानतमा रिहा गर्न सक्दछ। गत् ०२-१०-१९८६ मा, याचिकाकर्तालाई मुख्य महानगरीय मजिस्ट्रेट समक्ष पेश गरिएको थियो, जसले पक्षहरूको सुनुवाइ गरेपछि याचिकाकर्तालाई जमानत दिएका थिए। सोही दिन साँझ ४:३० बजे १०,००० रुपैयाँको बन्ड र त्यति नै

रकमको जमानतमा याचिकाकर्तालाई रिहा गरिएको थियो। याचिकाकर्ता भोलिपल्ट बम्बई फर्किए,

अनि याचिकाकर्ताको ठेगाना उत्तरदाताहरूलाई राम्ररी थाहा छ। गत् २-१०-१९८६ र १४-१०-१९८६ को बीचमा उनीहरूले याचिकाकर्तालाई नजरबन्दको आधारमा सेवा गर्ने कुनै गम्भीर प्रयास गरेनन्। गत् ६ अक्टोबर १९८६ मा, याचिकाकर्ता बम्बई उच्च अदालतमा दायर गरिएको रिट याचिकाको सम्बन्धमा उपस्थित भएका थिए र नियमित रूपमा आफ्नो कार्यालयमा उपस्थित भईरहेका थिए र कार्यालय र उच्च न्यायालय दुवैमा आफ्नो व्यावसायिक कर्तव्यहरू निर्वाह गर्दै आएका थिए। गत् १४-१०-१९८६ मा, याचिकाकर्तालाई हिरासतको अव्यवस्थित आदेश, हिरासतको आधार र सहायक कागजातहरू सेवा गरिएको थियो। गत् २-१०-१९८६ देखि १४-१०-१९८६ सम्म हिरासतको आधार पूरा गर्न भएको विलम्बले ऐन ८२ को धारा ८(१) को स्पष्ट उल्लङ्घन गरेको र सो आधारमा थुनामा राख्ने आदेश बदर गरिपाउँ भन्ने याचिकाकर्ताका वकिलले प्रस्तुत गरेको मामिला हो। हिरासतको आदेशको १५ दिन पछि मात्र याचिकाकर्तालाई हिरासतको आधार प्रदान गरिएको थियो भन्ने याचिकाकर्ताको मुद्दालाई पूरा गर्न, एक प्रतिज्ञापत्र दायर गरिएको छ जसलाई सिक्किम सरकारका गृह सचिवद्वारा शपथ ग्रहण गरिएको छ। हामी प्रतिज्ञापत्रको सान्दर्भिक भाग तल निकाल्छौं। "गत् २-१०-१९८६ मा, याचिकाकर्तालाई मुख्य महानगरीय मजिस्ट्रेटको अदालतमा पेश गरियो। यस सम्मानित अदालतको आदेश बमोजिम याचिकाकर्तालाई जमानत दिएको थियो। गत् ३-१०-१९८६मा, थुनामा राख्नु पर्ने आधार र सामग्री याचिकाकर्तालाई सेवा गर्नका लागि श्री के.पी.सुब्बालाई हस्तान्तरण गरियो। श्री के.पी.सुब्बाले श्रीमती स्वामी, जो याचिकाकर्ताको जमानती थिइन्, बाट थाहा पाए कि याचिकाकर्ताले सोही दिन बम्बईको लागि प्रस्थान गरेका थिए। गत् ४-१०-१९८६ मा प्रहरी अधिकारीहरूले याचिकाकर्तालाई वहाँको ठेगानामा सम्पर्क गर्न सकेनन्। उनले ५-१०-१९८६ मा पनि प्रतिक्षा गरे तर उनले याचिकाकर्तालाई वहाँको घरको ठेगाना वा अदालतमा फेला पारेनन्। वहाँ ६-१०-१९८६ मा नयाँ दिल्ली फर्किएका थिए। सन् १९८६ को रिट याचिका नं १०१५ मा माननीय न्यायाधीश सावन्त र न्यायाधीश कोल्से पाटिलले सुनुवाइ गरेका थिए र १४-१०-१९८६ को आदेशद्वारा उक्त नियमलाई खारेज गरिएको थियो। ऐनको धारा ८ बमोजिम, ५ दिन वा १० दिनको अवधिभित्र हिरासतको आधार दिनु सकिएन, किनकि गत् २-१०-१९८६ मा मुख्य महानगरीय

मजिस्ट्रेटद्वारा वहाँलाई जमानतमा रिहा गरेको थियो, र याचिकाकर्ताले पुलिस अधिकारीलाई बेवास्ता गरे। गत् १४-१०-१९८६ मा बम्बईमा उच्च अदालतको आदेश अनुसार याचिकाकर्ताले सामग्री सहित आधारहरू प्राप्त गरे। श्री के.पी. सुब्बा, पुलिस अधिकारीले, ६ अक्टोबर, १९८६ सम्म बम्बईमा पर्खे र थाहा पाए कि वहाँ गान्तोक फर्केका याचिकाकर्तासँग सम्पर्क गर्न असमर्थ भएका थिए। यसरी याचिकाकर्ता २ अक्टोबर, ८६ देखि थुनामा नरहेकाले तोकिएको समयावधिभित्र याचिकाकर्तालाई आधार प्रदान गर्न सकिएन। यदि याचिकाकर्ता थुनामा भएको भए, गत् ३ अक्टोबर १९८६ मा नै याचिकाकर्तालाई आधार प्रदान गर्न सम्भव हुने थियो। म सम्मानपूर्वक प्रस्तुत गर्दछु कि यो याचिकाकर्ता हो जसले बम्बई उच्च अदालत र यस माननीय अदालतको विभिन्न आदेशहरूको फाइदा उठाउँदै आधारहरू पूरा गर्न मेरो तर्फबाट सबै प्रयासहरू विफल गरेका थिए।

८३

मलाई थाहा थिएन कि याचिकाकर्ताले दायर गरेको रिट याचिका ६ अक्टोबर १९८६ मा बम्बई उच्च अदालतमा राखिएको थियो। गत् ६ अक्टोबर १९८६ मा बम्बई उच्च अदालतमा रिट याचिका राखिएको थियो भन्नेबारेमा मलाई वा राज्य सरकारलाई कुनै सूचना दिइएको थिएन। एक मात्र संचार प्राप्त भएको थियो कि उक्त मामिला १४ अक्टोबर, १९८६ मा राखिएको थियो। त्यस दिन हाम्रा महाधिवक्ता बम्बई उच्च अदालतमा उपस्थित भएका थिए। म सम्मानपूर्वक प्रस्तुत गर्दछु कि याचिकाकर्तालाई यो तर्क गर्न अनुमति दिन सकिदैन कि ऐनको धारा ८ को प्रावधानहरू म द्वारा उल्लङ्घन गरिएको थियो, किनभने याचिकाकर्ता हिरासतमा थिएन र वहाँलाई यस अदालतको आदेश अन्तर्गत नयाँ दिल्लीको मुख्य महानगरीय मजिस्ट्रेटद्वारा जमानतमा विस्तार गरिएको थियो। तसर्थ, म सम्मानपूर्वक प्रस्तुत गर्दछु कि ऐनको धारा ८ को प्रावधानहरूको मेरो तर्फबाट उल्लङ्घन भएको छैन। याचिकाकर्ताले सिक्किमका मुख्यमन्त्री विरुद्ध विभिन्न दुर्भावनापूर्ण आरोपहरू लगाएका छन्। यी आरोपहरू कुनै पनि स्वीकार्य प्रमाणद्वारा समर्थित छैनन्। त्यसकारण, हामी तिनीहरूलाई विचार गर्न प्रस्ताव गर्दौं। मुख्यमन्त्री आफैले आरोपको खण्डन गर्दै प्रतिज्ञापत्र दायर गरेको छैनन् भन्ने तथ्यलाई धेरै जोडको साथमा व्याख्या गरेका छन्। हाम्रो विचारमा यो आवश्यक छैन किनभने आरोपहरू व्यापक प्रकृतिका छन् र विवरणहरूको अभावमा छन्। हामी सबै अवस्थामा उच्च

ओहदामा रहेका व्यक्तिहरूलाई शपथपत्र दायर गरेर उनीहरू विरुद्ध लगाइएका आरोपहरूलाई निस्तेज पार्न आह्वान गर्न आवश्यक ठान्दैनाँ जबसम्म आरोपहरू विशिष्ट, स्पष्ट र उल्लङ्घन गर्न आवश्यक हुँदैनन्। तसर्थ, यस ऐनको दफा ८ मा उल्लिखित अनिवार्य व्यवस्थाको उल्लङ्घन भएको छ कि छैन भन्ने प्रश्नमा मात्र सीमित रहन हामी प्रस्ताव गर्दछौं। यस ऐनको धारा ३ बमोजिम याचिकाकर्तालाई थुनामा राख्न निर्देशन दिने गृहसचिवको आदेश मिति २५-९-१९८६ मा पारित भएको थियो र सोही मितिमा थुनामा राख्नुपर्ने आधार तयार पारिएको थियो। गत् २९-९-१९८६ को राती १०.१५ बजे याचिकाकर्तालाई हिरासत आदेश दिएको थियो। त्यस दिन उनलाई बम्बई पुलिसको लकअपमा लगिएको थियो। गत् ३०-९-१९८६ को साँझ ६ बजे उनलाई बम्बईस्थित उनको कार्यालयमा लगियो। सोही दिन बम्बई उच्च अदालतले साँझ ७:३० बजे हिरासत आदेशमा रोक लगाउने आदेश जारी गरेको थियो। याचिकाकर्तालाई लग्ने विमान सोही दिन साँझ ८:३० मा बम्बईबाट दिल्लीको लागि प्रस्थान गर्छ। गत् १-१०-१९८६ मा बम्बई उच्च अदालतको आदेशको बारेमा हिरासत गर्ने अधिकारीहरूलाई साँझ ५ बजे सूचित गरिएको थियो। सोही दिन दिउँसो ३:३० बजे, सर्वोच्च अदालतले याचिकाकर्तालाई दिल्लीबाहिर नलैजान आदेश दिएको थियो। गत् २-१०-१९८६ मा, मुख्य महानगरीय मजिस्ट्रेटले याचिकाकर्तालाई जमानत गर्न निर्देशन दिईयो।

८४

गत् १४-१०-१९८६ मा, याचिकाकर्तालाई हिरासतको आधार सेवा गरियो। यी तथ्यहरू विवादित छैनन्। आउनुहोस्, सम्बन्धित अधिकारीले याचिकाकर्तालाई थुनामा राख्नुपर्ने आधार पूरा गर्न भएको ढिलाइलाई कसरी स्पष्टिकरण गर्छ, हेरौं। तर त्यसो गर्नुअघि हामी यस ऐनको धारा ८(१) पढ्नेछौं। "८(१) थुनामा राख्ने आदेश बमोजिम कुनै व्यक्तिलाई थुनामा राख्दा, आदेश दिने अधिकारीले यथाशीघ्र, तर साधारणतया पाँच दिनभन्दा अघि र असाधारण परिस्थितिमा र लिखित रूपमा अभिलेख गर्नुपर्ने कारणहरूको लागि, थुनामा राखेको मिति देखि पन्ध्र दिनभन्दा पछि त्यस्तो आदेश भएको आधारहरू वहाँलाई जानकारी गराउनु पर्नेछ र वहाँलाई आदेशको खिलाफ उपयुक्त सरकारको समक्ष प्रतिनिधित्व गर्ने मौका दिनुपर्छ।" यस धाराको हल्का पठनले के देखाउँछ भने थुनामा राख्ने अधिकारीले थुनामा राख्ने आदेश जुन आधारमा थुनामा राखिएको छ, त्यसलाई तुरुन्तै थुनामा राखिने व्यक्तिलाई जानकारी गराउनु अनिवार्य छ। यो जतिसक्दो चाँडो र

सामान्यतया ५ दिन भन्दा अगाडी गर्नुपर्दछ। हिरासत अधिकारीलाई असाधारण परिस्थितिहरूमा ५ दिनको यो सीमा पार गर्न अनुमति दिइएको छ। हिरासतको आधार, असाधारण परिस्थितिहरूमा, हिरासतको मिति देखि १५ दिन भन्दा कम अवधि भित्र कैदीलाई सूचित गर्न सकिन्छ तर जब हिरासत अधिकारीले ५ दिन भन्दा बढी समय लिन्छ भने, वहाँले ५ दिन भित्र हिरासतको आधारहरू सूचित गर्न नसक्नुको कारणहरू अभिलेख गर्नु पर्दछ। यस मामिलामा १० दिनपछि थुनामा राख्नुको आधारको बारेमा याचिकाकर्तालाई जानकारी गराइएको स्पष्ट छ। यो लामो विलम्बको कुनै कारण प्रमाणित गर्ने कुनै अभिलेख छैन। त्यसैले हामीले १४-१०-१९८६ मा मात्र हिरासतको आधार किन दिइयो भन्ने कारणहरू निरीक्षण गर्नुपर्छ। गृह सचिवले दिएको शपथपत्रमा भनिएको छ की, '३-१०-१९८६ मा याचिकाकर्तालाई सेवाका लागि श्री के.पी.सुब्बालाई थुनामा राख्नुको आधार हस्तान्तरण गरिएको थियो। यस के.पी.सुब्बाले याचिकाकर्तालाई सेवाका लागि दिएको थुनामा राखेको आधारसहित वास्तवमा के भएको हो भन्ने कुरा यस अदालतलाई जानकारी गराउन यस मुद्दामा शपथपत्र दायर गर्न रोजेको छैन। यस प्रतिज्ञापत्रमा भनिएको छ कि श्री सुब्बाले याचिकाकर्ताको अधिवक्ता श्रीमती स्वामीबाट थाहा पाए कि याचिकाकर्ता बम्बईको लागि प्रस्थान गरेका थियो। यस प्रतिज्ञापत्रमा भनिएको छ कि ४-१०-१९८६ मा, 'पुलिस अधिकारीहरू' ले याचिकाकर्तालाई वहाँको घरको ठेगानामा सम्पर्क गर्न सकेनन्। गत् ४-१०-१९८६ मा कुन अधिकारीले याचिकाकर्तालाई उनको घरको ठेगानामा सम्पर्क गर्न खोजेका थिए भन्ने कुरा यस बयानबाट स्पष्ट हुँदैन।

८५

यो थप भनिएको छ कि उनले ५-१०-१९८६ मा पनि प्रतीक्षा गरे, तर उनले निवेदकलाई घरको ठेगाना वा अदालतमा फेला पारेनन्। यस प्रतिज्ञापत्रमा यो पुलिस अधिकारी को थियो भनेर पर्याप्त संचार छैन। गत् ५-१०-१९८६ आइतबार को दिन भएकोले यो बयान सत्य हुन सक्दैन र कुनै पनि प्रहरी अधिकारीले आइतबारको दिन अदालतमा अधिवक्तालाई सम्पर्क गर्ने प्रयास गर्दैनन् भन्ने तथ्यलाई याचिकाकर्ताका वकिलले हामीलाई प्रभावित गर्ने प्रयास गरे। यी प्रहरी अधिकारी ६-१०-१९८६ मा नयाँ दिल्ली फर्केको बताइएको छ। गत् ६-१०-१९८६ पछि के भयो भन्ने बारेमा प्रतिज्ञापत्र स्पष्ट रूपमा मौन छ। यसपछि प्रतिज्ञापत्रमा प्रहरी अधिकारी श्री के.पी. सुब्बाले बम्बईमा ६ अक्टोबर १९८६ सम्म पर्खेको र याचिकाकर्तासँग सम्पर्क गर्न नसकेपछि गान्तोक फर्केको तथ्यलाई

उजागर गरेको छ। अधिकारीको गुनासो यो हो कि याचिकाकर्ताले वहाँलाई हिरासतको आधार सेवा गर्नु असम्भव बनाएको थियो। उच्च अदालत र सर्वोच्च अदालतको आदेशको फाइदा उठाउँदै अधिकारीको तर्फबाट याचिकाकर्तालाई थुनामा राख्ने आधारसहित सेवा गर्ने हरेक प्रयास याचिकाकर्ताले निरर्थक पारेका थिए। प्रतिज्ञापत्रमा थप भनिएको छ कि याचिकाकर्ता जमानतमा रिहा भएको र २ अक्टोबर १९८६ देखि हिरासतमा नभएकोले हिरासतको आधार सेवा गर्न सकिएको थिएन। हामीले प्रतिज्ञापत्रमा भएको आरोपहरू सावधानीपूर्वक विचार गरेका छौं। यस प्रकरणमा धारा ८ को अनिवार्य प्रावधानहरूको ठाडो उल्लङ्घन भएको मान्न हामीलाई कुनै हिचकिचाहट छैन। नागरिकको व्यक्तिगत स्वतन्त्रता र स्वतन्त्रतासँग सम्बन्धित मामिलाहरूमा अधिकारीहरूको कमजोरीप्रति उदार वा उदार दृष्टिकोण राख्नु स्वीकार्य छैन। नागरिकहरूको स्वतन्त्रतासँग समावेश भएको मामिलाहरूमा, अधिकारीहरूले अत्यधिक अभियानको साथ र कानूनको अनिवार्य प्रावधानहरूको कडा अनुपालनमा कार्य गर्न आवश्यक छ। हेरफेरको खिलाफ एक सुरक्षाको रूपमा शीघ्र कार्रवाई मा जोर दिइएको छ। यस अवस्थामा, ६-१०-१९८६ पछि अधिकारी वा अधिकारीहरूले के गरे भन्ने बारे कुनै स्वीकार्य वा सन्तोषजनक स्पष्टीकरण छैन। गत् ६-१०-१९८६ देखि १४-१०-१९८६ सम्म यो अकर्मण्यता द्वारा सम्बन्धित अधिकारीले धारा ८(१) को उल्लङ्घन गरेको छ भन्ने हाम्रो लागि पर्याप्त छ र त्यस आधारमा मात्र हिरासतको आदेश खारेज गर्नुपर्दछ। प्रतिवादीहरूका वकिलले तर्क गरे की यस मामिलामा भएको हिरासतको आधारहरू सम्प्रेषण गर्न भएको ढिलाइलाई क्षमा गर्नुपर्नेछ र धाराको कठोरतालाई कम गर्नुपर्नेछ भन्ने तर्क गर्ने प्रयास गरेका थिए, किनभने २-१०-१९८६ मा बन्दीलाई रिहा गरिएको थियो, र यसैले वहाँ हिरासतमा थिएनन्।

८६

हाम्रो विचारमा यो एक विशेष निवेदन हो जुन कानूनी जाँचमा टिक्न सक्दैन। यदि यो विवादलाई यसको तार्किक निष्कर्षमा विस्तार गर्ने हो भने यसले अधिकारीहरूलाई अनिश्चितकालको लागि हिरासतको आधारको सञ्चारमा ढिलाइ गर्ने अधिकारको साथ लुगा लगाउनु झैं हुनेछ, जब पनि एक कैदीले कानूनको अदालतबाट जमानत वा प्यारोल सुरक्षित गर्दछ। यस विवादलाई स्वीकार गर्नु भनेको धाराको जनादेशको प्रभावलाई नष्ट गर्नु हो। माथि उल्लेख गरिएझैं, यस धारामा लागू गरिएको जनादेश एक नागरिकको लागि सुरक्षा प्रदान गर्ने तरिका हो जब उनीहरूको स्वतन्त्रता खोसिएको छ र त्यस

जनादेशले अधिकारीहरूलाई हिरासतको आधारहरूमा हेरफेर गर्नबाट अक्षम पार्दछ। यस धाराको शाब्दिक व्याख्या गर्नुपर्छ। कुनै पनि विश्राम स्वीकार्य छैन। यदि ५ दिनको मूल समय विस्तार गर्नु पर्दछ भने, यस्तो विस्तार आदेश अभिलेख कारणहरू द्वारा समर्थित हुनुपर्दछ। यदि कारणहरू यसरी अभिलेख गरिएको छैन भने हिरासतको आदेश स्वतः असफल हुनेछ। यदि कारणहरू अभिलेख गरिएको छ भने पनि तिनीहरूले अदालतमाथि विश्वास जगाउनु पर्दछ र कानूनी जाँचको अधीनमा हुनेछन्। यदि कारणहरू असन्तोषजनक छन् भने, अदालतले अझै पनि हिरासतको आदेश खारेज गर्नेछ। हाम्रो सामु प्रस्तुत गरिएका सामग्रीहरूको विचार गर्दा हामी हिरासतको आदेश खराब छ भन्ने धारणा राख्छौं र हामी यसलाई खारेज गर्दछौं। याचिकाकर्ता थुनामा नरहेकाले वहाँलाई थुनामुक्त गर्न आदेश दिनु पर्ने अवस्था छैन।

ए.पी.जे. याचिकालाई अनुमति दिइएको छ।